

Częstochowa, dn. 28 sierpnia 2023 r.

Ks. dr hab. Paweł Maciaszek
Instytut Wyższych Studiów Teologicznych
w Częstochowie
(afiliacja: Akademia Katolicka w Warszawie)
ul. Świętej Barbary 41
42-226 Częstochowa

Recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgr. lic. Łukasza Kowalskiego
pt. *Formacja i twórczość muzyków kościelnych inspirowana czcią do Najświętszej*
Maryi Panny w Ogólnopolskich Warsztatach Liturgiczno-Muzycznych na Warmii po
2004 roku, Olsztyn 2023 (wydruk komputerowy, ss. 292 + 28 bibliografii i 49 aneksu)

Niniejsza recenzja zawiera następujące części:

1. Dobór problematyki badawczej i tematu rozprawy
2. Cele pracy i hipotezy badawcze
3. Struktura pracy
4. Metodologia pracy
5. Wartość merytoryczna pracy
6. Strona formalna pracy
7. Tematy do dyskusji
8. Konkluzja

1. Dobór problematyki badawczej i tematu rozprawy

Napisana przez ks. mgr. lic. Łukasza Kowalskiego rozprawa doktorska zawiera 376 stron – jest obszernym dziełem. Podejmując temat *Formacja i twórczość muzyków kościelnych inspirowana czcią do Najświętszej Maryi Panny w Ogólnopolskich Warsztatach Liturgiczno-Muzycznych na Warmii po 2004 roku* Autor, powołując się na nauczanie św. Pawła VI, mówi o roli Matki Kościoła w duchowym życiu osób zaangażowanych w przekaz wiary drogą muzyki liturgicznej (Wstęp, s. 13). Przywołując

postać ks. Piotra Podolaka (1968-2017), dyrektora Archidiecezjalnej Szkoły Muzyki Kościelnej, powraca do 2004 roku – czasu rozpoczęcia Warsztatów Liturgiczno-Muzycznych w Archidiecezji Warmińskiej. Uczestnictwo w tych zajęciach (zarówno teoretycznych, jak i praktycznych) miało stanowić odpowiedź na dostrzeganą wówczas potrzebę formowania muzyków kościelnych. Program tych warsztatów miał pomagać w poszukiwaniu skutecznych sposobów kształcenia grupy wiernych odpowiedzialnych za muzyczny repertuar wykonywany podczas celebrowania świętych obrzędów. Nie bez znaczenia, co zostało zaznaczone we Wstępie pracy, pozostawały zmieniające się wówczas uwarunkowania kościelne i upodobania estetyczne. Ważne były także zalecenia Soboru Watykańskiego II dotyczące tego rodzaju muzyki wyrażone w zaleceniach liturgicznego formowania wiernych (KL 21), roli muzycznego repertuaru liturgicznego w duchowym życiu katolików i realizowaniu podjętego przez nich zadania ewangelizacji (KL 121). Liturgiczno-muzyczne zajęcia w Kościele warmińskim wyrażały ogólnopolskie przedsięwzięcia formowania muzyków kościelnych.

Prezentację zagadnienia przebiegu formacji muzyków kościelnych przez ich udział w Ogólnopolskich Warsztatach Liturgiczno-Muzycznych na Warmii i opis wykonywanego wówczas repertuaru muzycznego Ksiądz Doktorant przedstawił w aspekcie czci do Najświętszej Maryi Panny. Jak wytłumaczył, kult Matki Bożej zajmuje szczególne miejsce w życiu wiernych Archidiecezji Warmińskiej; świadczą o tym liczne sanktuaria, kościoły pod Jej wezwaniem, koronowane wizerunki i dokonywane koronacje. Wybranie przedstawionego w dysertacji zagadnienia wydaje się zatem uzasadnione – jest ciekawe i ważne. Istnieje potrzeba syntetycznego opracowania podejmowanych dzieł formacyjnych.

2. Cele badawcze pracy

Autor wskazał następujące cele:

- pierwszym, określonym jako „naukowy”, było ukazanie formacji osób świeckich, które posługują w obszarze śpiewu liturgicznego;
- drugim, nazwanym „pastoralnym”, było zaprezentowanie teologicznych i muzycznych propozycji działań doskonalących wokalny repertuar świętych celebracji (s. 16).

Już w tym miejscu recenzji pozwolę sobie na sugestię dotyczącą podziału celów na naukowe i pastoralne. Pojawia się pytanie dotyczące precyzyjności określeń: czy cel rozprawy doktorskiej może nie być naukowy tylko pastoralny?

Autor zaznaczył, że realizując założone cele nie tylko przedstawi złożoność problematyki muzycznego repertuaru obrzędów liturgicznych, lecz także związane z nią wyjaśnienia. Wskazując na nie podkreślił także, że podejmując się takich badań skupi się na „teologiczno-muzykologicznych treściach kształtujących uczestników omawianych warsztatów” (s. 16). Tak określone we Wstępie pracy cele zachęcają czytelnika do lektury tej obszernej dysertacji.

3. Struktura pracy

Przedstawioną przez ks. mgr. lic. Łukasza Kowalskiego rozprawę doktorską tworzy 376 stron, na które składa się między innymi pięć rozdziałów. Liczą one kolejno 44, 49, 73, 64 i 33 strony; najobszerniejsze są rozdziały trzeci i czwarty. Fakt ten wydaje się zrozumiały ponieważ treścią tych dwóch rozdziałów jest opis kościelnego repertuaru – znajdujące się w nim inspiracje dla formacji muzyków biorących udział w Ogólnopolskich Warsztatach Liturgiczno-Muzycznych na Warmii. W pierwszym rozdziale pracy Doktorant ukazał wpływ warmińskich sanktuariów maryjnych na ożywienie ludowej pobożności wiernych wyrażanej śpiewem, zaprezentował kult maryjny w aspekcie chrystotypicznym, eklezjotypicznym i pneumatologicznym. W drugim rozdziale dzieła opisał rzeczony warsztat: podał miejsca i czas ich przeprowadzania; wskazał program i osoby odpowiedzialne za jego realizację, przybliżył treści wykonywanego wówczas repertuaru muzycznego. W ostatnim rozdziale (piątym) dokonał charakterystyki repertuaru wykorzystywanego podczas warsztatów z uzasadnieniem jego wyboru na czas tych zajęć. Klamrę łączącą w całość wymienione rozdziały stanowi Wstęp i Zakończenie. Dysertacja posiada również, zamieszczoną na 28 stronach, bogatą bibliografię. Kwerenda źródłowa dokonana została solidnie. Struktura pracy jest na tyle klarowna, że bez trudu wyczytać z niej można wybraną przez Autora koncepcję zaprezentowania wybranego zagadnienia. Ostatnie strony pracy wypełnia 4-częściowy Aneks; składa się na niego wykaz autorów tekstów, muzyki i opracowań (A 1), spis pieśni wielogłosowych będących repertuarem warsztatów (A 2), spis pieśni jednogłosowych

stanowiących repertuar warsztatów (A 3), części stałe Mszy św. wykorzystywane podczas warsztatowych spotkań (A 4).

Przez uważną lekturę nasuwa się u czytelnika pracy pytanie o jeszcze jeden wykaz w Aneksie; Autor zapowiedział przedstawienie repertuaru „pieśni o Najświętszej Maryi Pannie na OWL-M na tle tradycji warmińskiej i ogólnopolskiej” (s. 278). Niestety, w przedstawionej do recenzji rozprawie nie ma takiego zestawienia, a to właśnie w nim zawierać się miało porównanie pieśni maryjnych zamieszczonych w śpiewnikach wydanych w I połowie XX w. z pieśniami z warmińskiego *Śpiewnika Parafialnego* ks. Wojciecha Lewkowicza, z ostatnim wydaniem *Śpiewnika Kościelnego* ks. Jana Siedleckiego oraz z opracowaniami z warsztatów muzyki kościelnej na Warmii.

4. Metodologia pracy

Wykorzystaną w pracy metodę badawczą Autor opisał mówiąc o: - zebraniu materiałów źródłowych, - ich tematycznym uporządkowaniu, - opisie ćwiczeń wokalnych, - analizie teologicznej utworów według inspiracji mariologicznych, - zestawieniu treści dominujących w formacji, która ma kształtować właściwe postawy w posłudze liturgicznej, - ocenieniu utworów w świetle nauczania Kościoła (s. 17-18). Niestety, Doktorant nie nazwał żadnej z wykorzystywanych metod, choć było ich wiele; z pewnością należało wskazać tutaj opisową, hermeneutyczną, historyczno-genetyczną, syntetyczno-teologiczną, empiryczno-krytyczną. Warto w tym miejscu wspomnieć, że opracowane zagadnienie mieści się w obszarze liturgiki pastoralnej, która bada relację liturgii do problematyki duszpasterskiej, czyli formację wiernych – uczestnictwo w celebracjach i rozwój życia liturgicznego w życiu osoby i całej wspólnoty Kościoła.

5. Wartość merytoryczna pracy

Dzięki naukowemu opracowaniu zagadnień związanych z Ogólnopolskimi Warsztatami Liturgiczno-Muzycznymi na Warmii po 2004 roku można poznać zarówno wykonywany podczas liturgii śpiew, jak i liturgiczną formację tych, którzy go tworzyli i wykonywali.

Autor pracy skutecznie przekonał czytelnika o tym, że osoba Najświętszej Maryi Panny może znacząco pomagać ludziom w coraz mocniejszym jednoczeniu się z Chrystusem. Kiedy oddawana jest cześć Matce Jednorodzonego Syna Bożego, a dzieje się to szczególnie w Jej warmińskich sanktuariach, to wyraźniej widać wiodącą do Niego drogę. Wiedzie ona przez nieustanne ożywianie pragnienia życia w bliskości z Jezusem, przez trwanie i tworzenie wspólnoty Kościoła, przez otwarcie się na działanie Ducha Świętego. W kroczeniu tą drogą pomaga Maryja, której życie wpisane jest w zbawcze dzieło Jej Syna, która jest Matką Kościoła i która jest Oblubienicą Ducha Świętego. Przez wykonywany w miejscach maryjnego kultu liturgiczny repertuar nie tylko dokonuje się oddawanie czci Najświętszej Maryi Pannie i głoszenie prawd o Jej życiu, lecz także odkrywanie Bożego zamysłu zbawienia człowieka.

Książdz Doktorant dokładnie opisał genezę Ogólnopolskich Warsztatów Liturgiczno-Muzycznych na Warmii po 2004 roku. Można poznać zatem jak one rozpoczęły się i osiągnięcie jakich celów było dla organizatorów najważniejsze. Z kronikarską dokładnością podał czas i miejsca spotkań, nazwiska organizatorów i prelegentów, rodzaje wykonywanych ćwiczeń wokalnych i osoby, które je prowadziły. Wykazał, że wybór wymienionych osób i miejsc nie był przypadkowy; uczestnicy warsztatów najczęściej spotykali się w maryjnych sanktuariach – w Gietrzwałdzie, w Świętej Lipce, na Jasnej Górze. Przygotowywany program także nie był przypadkowy; jego realizacja służyła pogłębianiu wiedzy na temat liturgii i teorii śpiewu, podnoszeniu umiejętności wokalnych i poszerzaniu repertuaru. Zarówno teoretyczne, jak i praktyczne zajęcia prowadzili profesjonaliści, osoby wykształcone i dużym doświadczeniem. Najważniejszym celem było wychowanie do świadomego udziału w świętych celebracjach. W realizacji tego celu pomagały celebrowane Msze św. z homilią, wspólnie odmawiana Liturgia godzin, adoracja Najświętszego Sakramentu, modlitwa koronką do Bożego miłosierdzia i tajemnicami różańca. Uczestnicy warsztatów słuchali konferencji na temat teologii poszczególnych okresów roku kościelnego, znaczenia śpiewu w życiu człowieka, konieczności i sposobach angażowania się wiernych świeckich w wykonywany podczas liturgii śpiew. W ten sposób nabierali przekonania, jak ważna dla chrześcijanina jest troska o rozwój życia duchowego, który dokonuje się przez właściwe (czyli pełne, czynne i świadome) uczestnictwo w Eucharystii.

Analizując postawy Matki Bożej, Ksiądz Doktorant wytłumaczył, na czym polega właściwe uczestnictwo wiernych w Eucharystii i jak je urzeczywistniać. Uczestnicy warsztatów poznali je w tworzonych, przygotowywanych i wykonywanych podczas mszy świętych pieśniach maryjnych. Poznając w ten sposób Jej postępowanie i żyjąc tak jak Maryja, mogli zbliżyć się do Chrystusa.

Merytoryczną wartością pracy jest także wskazanie najważniejszych inspiracji formujących muzyków animujących śpiew liturgiczny. Ks. Łukasz Kowalski uzasadnił, że należą do nich: opisywana w repertuarze historia zbawienia (szczególnie ustanowiona tajemnica Eucharystii), śpiewane teksty Pisma Świętego (szczególnie z Księgi Psalmów), korzystanie z utworów przeznaczonych na poszczególne okresy roku kościelnego (szczególnie wskazujące na wydarzenia z życia Pana Jezusa, na przykład narodzenie czy też męka, śmierć i zmartwychwstanie); podawane w tekstach pieśni życie świętych Kościoła katolickiego (szczególnie podkreślające działanie Boga i uległość Jego woli).

Wskazując merytoryczne osiągnięcia Księdza Doktoranta w napisanej pracy należy podać trafne odniesienia do Najświętszej Maryi Panny. Uczestnicy warsztatów wykonywali wiele pracy zarówno w obszarze teoretycznym – zdobywanej wiedzy, jak i praktycznym – doskonalenia umiejętności. Ponadto, mogli – i z pewnością tak się stało – ożywić swoje życie duchowe. Przekazywane im treści i ukazanie możliwości służenia innym zdobytymi umiejętnościami odnoszone były do osoby Matki Bożej – Jej życia i działania. Jeśli Jej życie było wzorem poznawania i pełnienia woli Boga, nieustannego służenia Jemu i ludziom, przechowywania w sercu tajemnic zbawienia, to Jej postawa powinna pozostawać wzorem dla każdego muzyka kościelnego. Maryja – jak wykazane zostało w ocenianej pracy doktorskiej – powinna zawsze przypominać o tym, że w życiu człowieka najważniejsze jest spotkanie z Bogiem. Ci, którzy troszczą się o muzykę i śpiew podczas liturgii powinni troszczyć się o to, aby ten repertuar miał odzwierciedlenie w codziennym życiu każdego uczestnika świętych celebracji. Kościół zabiega bowiem o to, aby muzyka nie ograniczała się tylko do pięknego wykonania, lecz by dotykała ludzkiej duszy – skłaniała serce człowieka wierzącego do Boga. Stąd też kompozytorzy nowych utworów liturgicznych (i wykonawcy tych dzieł) powinni mieć świadomość, że ich twórczość ma charakter służebny wobec sprawowanych tajemnic zbawczych.

6. Strona formalna pracy

Dysertacja posiada wyraźnie określony temat i wyznaczony plan jego opracowania. Dobór źródeł jest właściwy i nie budzi zastrzeżeń. Prezentowane treści są wynikiem dokonanej analizy publikacji źródłowych – śpiewników opracowanych dla Ogólnopolskich Warsztatów Liturgiczno-Muzycznych na Warmii i dokumentacji dotyczącej tych spotkań. Doktorant szczegółowo zapoznał się z treścią literatury przedmiotu i właściwie wykorzystał obszerną bibliografię.

Styl wypowiedzi jest dobry. Autor pracy nie ustrzegł się jednak błędów literowych, stylistycznych i dotyczących znaków przestankowych. Na stronie 99 należało zastosować zasadę pisowni łącznej imiesłowu przymiotnikowego czynnego „niesprzeciwiający się”, a na stronie 118 pisowni łącznej przyimka „poprzez”. Autor popełnia czasem błędy językowe [na przykład: „Program (...) ułatwia podszkolenie techniczne i nastrojenie duchowe” (s. 96)], stylistyczne [można tu zacytować następujące zdanie: „Czcząc Matkę Boską Częstochowską odnajdujemy w jednej z poświęconych właśnie Jej pieśni pojawia się kolejny wątek eucharystyczno-biblijny” (s. 93)]. Ponadto, w całej pracy nie została zastosowana zasada przenoszenia spójników, przyimków i numerów do nowej linii.

Przypisy i zapis bibliograficzny źródeł wykonane są czytelnie. W kilku przypadkach brakuje jednak dokładności i ujednoczenia zapisu w przyjętym sposobie podawania informacji o wykorzystanych źródłach:

- używanie zarówno cyfr rzymskich, jak i arabskich (por. przypis nr 1264, 1249, 1270, 1384, 993 i w bibliografii s. 312 (Zajac M., ...), s. 316 (Serafin A., ...));
- podawanie nazwy wydawnictwa i jej brak (por. przypis nr 23, 29 z przypisem nr 25, 222);
- oznaczenie „nr” i jego brak (por. przypis nr 146, 287, 778 i 233, 1079-1085);
- brak cudzysłowu przy tytułach czasopism (por. przypis nr 190, 286 i w bibliografii s. 315);
- niepotrzebne podawanie zapisu skrótów zgromadzeń zakonnych i skrótu „ks.” w przypisach i bibliografii (por. s. 301, 303, 304, 316);
- źródło oznaczone jako „Wywiad z Pawłem Bębenkiem” (s. 288) nie spełnia reguł dotyczących sposobu zapisywania źródeł w pracach naukowych.

W spisie treści także zauważyć można błędy: część pracy oznaczona 3.3.1., należąca do opracowania „Wskazania urzędu nauczycielskiego Kościoła” (3.3.), zatytułowana została „Różne” (s. 3), co nie oddaje zawartych w niej treści i naukowego charakteru. Tytuł paragrafu 5.4. zapisany w Spisie treści różni się od podanego w korpusie pracy (s. 4: „Pozostałe elementy odnowionych obrzędów liturgicznych”, s. 270: „Pozostałe elementy obrzędów liturgicznych opracowywane i pozostałe w repertuarze warsztatowym”). Poszczególne części Aneksu (A1, A2, A3, A4) także są inaczej zatytułowane w Spisie treści (s. 4) i w opisach tabel (s. 325, 336, 372, 375).

Zauważa się niekonsekwencję dotyczącą tego, że rozdziały I, II, III i IV kończą się podsumowaniem, którego brak w V rozdziale. W II i IV jest ono jednak bardzo lakoniczne. Warto podkreślić, że podsumowania rozdziałów zdecydowanie ułatwiają lekturę pracy i skupienie się na głównym jej wątku.

Dokonując oceny formalnej pracy chciałbym doradzić – zwłaszcza gdyby miała być wydana drukiem – powolne przeczytanie całości tekstu i poprawienie wszelkiego rodzaju błędów. One nie obniżają zasadniczo znaczącej wartości dysertacji, ale skoro Autor włożył tak wiele trudu w jej napisanie, to z pewnością warto dokonać poprawek, aby publikacja nie zawierała tego typu niedociągnięć.

7. Tematy do dyskusji

1. W Zakończeniu pracy Autor powiązał postawę i działalność uczestników Ogólnopolskich Warsztatów Liturgiczno-Muzycznych z należnym Maryi tytułem „Matka Kościoła” (uczynił to także we Wstępie, gdzie przywołał fakt nadania tego tytułu Matce Bożej przez papieża Pawła VI w 1964 r.). Wydaje się, że ten aspekt życia muzyków kościelnych posiada szczególne znaczenie w prezentowanym przez Księdza Doktoranta zagadnieniu ich formacji i twórczości. Proszę o wytłumaczenie tego powiązania, proszę o wyjaśnienie jednozdaniowego akapitu, który – moim zdaniem – nie został napisany zupełnie poprawnie: „Z racji tytułu Matki Kościoła, którego źródłem i szczytem jest celebrowanie eucharystyczne repertuar uczestnicy OWM-L odnosili się do osoby Matki Bożej z należną Jej czią i przyjmowali służebną postawę wobec Misterium, w którym posługiwali” (s. 289).

2. Jednym z rezultatów pracy badawczej Księdza Doktoranta jest – znajdujące się pod wykresem – następujące stwierdzenie: „Dostrzegamy stosunkowo małą część pieśni maryjnych w zestawieniu całego repertuaru wykonywanego w trakcie badanych przez nas OWM-L na przestrzeni lat 2004-2023. (...) pieśni maryjne stanowią niewielki fragment, bo ok. 19% całego repertuaru. Wspomnieć tu jeszcze należy, że bezpośrednio Matce Bożej dedykowane są zaledwie 94 pieśni” (s. 107). Proszę wyrazić i uzasadnić swoją opinię odnośnie do tych danych statystycznych.

8. Konkluzja

Rozprawa doktorska ks. mgr. lic. Łukasza Kowalskiego jest dobrym i odznaczającym się właściwym poziomem naukowym opracowaniem. Jest interesująca i wartościowa, stanowi obszerne źródło wiedzy. Doktorant poprawnie wywiązał się z postawionego sobie zadania; formację i twórczość muzyków kościelnych inspirowaną czcياً do Najświętszej Maryi Panny w Ogólnopolskich Warsztatach Liturgiczno-Muzycznych na Warmii po 2004 roku przedstawił rzetelnie. Dysertacja stanowi interesującą, ważną i pełną prezentację podanego w tytule zagadnienia. Lektura pracy doprowadziła mnie do przekonania, że spełnia ona wszelkie wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce [Dz. U. z 2018 r. poz.1688). Proszę zatem o dopuszczenie ks. mgr. lic. Łukasza Kowalskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. Paweł
Maciaszek